

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОСТІ ТА ЇЇ
ВПЛИВ НА САМОРЕАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps2-M24z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Міцик Олена Володимирівна

Керівник:
Сімко Руслан Теодорович,
кандидат психологічних наук,
доцент, старший викладач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ..8	
1.1. Теоретико-методологічні засади вивчення креативності в аспекті самореалізації особистості	8
1.2. Поняття «креативність», його зміст і роль у професійно-педагогічній діяльності.....	19
1.3. Чинники, що сприяють розвитку та активізації креативних проявів особистості	29
1.4. Творчий потенціал як основа самореалізації фахівця.....	39
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КРЕАТИВНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА САМОРЕАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ У ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	51
2.1 Організація методичного етапу дослідження.....	51
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	58
2.3. Узагальнення результатів кореляційного аналізу	69
Висновки до другого розділу	74
РОЗДІЛ III. ПІДГОТОВКА І РОЗРОБКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	76
3.1. Теоретико-методологічні основи психологічного тренінгу	76
3.2. Зміст і організація проведення психологічного тренінгу	85
3.3. Перевірка результативності тренінгової програми	94
Висновки до третього розділу	102
ВИСНОВКИ	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	109
ДОДАТКИ	115

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах інтенсивного розвитку інформаційного суспільства виникає потреба у творчій, ініціативній особистості, здатній не лише адаптуватися до складних умов сучасного світу, а й робити внесок у його вдосконалення. Формування таких якостей можливе завдяки діяльності педагога, який має високу самооцінку, активно розвивається, прагне до самовдосконалення та творчого пошуку. Це фахівець, який продукує нові ідеї, приймає нестандартні рішення у професійних ситуаціях, уникає шаблонності мислення, демонструє гнучкість у зміні підходів і методів, здатний до перебудови власної діяльності відповідно до потреб суспільства. Усі ці характеристики утворюють зміст поняття «креативність».

Питання креативності та творчості не є новими й розглядалися в межах багатьох наук. У психології увага приділялася тлумаченню таких понять, як креативність, творчість, творча діяльність, творча активність, творчий потенціал (Д.Б. Богоявленська, Л.Ф. Бурлачук, Л.С. Виготський, І.П. Волков, В.Н. Козленко, О.М. Леонтьєв, І.Я. Лернер, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, С.Л. Рубінштейн, О.Я. Чебикін, В.М. Ямницький та ін.). Також досліджувалися види творчості та їх структура (П. Енгельмеєр, Г. Сельє, Г. Уоллес), критерії креативності (К. Бейттел, Дж. Гілфорд, В.П. Зінченко, І.П. Калошина, В. Лоуенфельд, О.К. Тихомиров), принципи стимулювання творчої діяльності (П. Торренс), етапи творчого процесу (Ж. Адамар, Дж. Дьюн, Я.О. Пономарьов, А. Пуанкаре, Г. Уоллес, В.І. Шинкаренко) та механізми творчості (А.В. Брушлинський, Л.А. Говорова, Я.О. Пономарьов, Ю.А. Самарін, О.К. Тихомиров).

Філософські засади феномену креативності досліджували такі мислителі, як М.О. Бердяєв, Г. Гегель, І. Кант, П. Лезін, В.С. Соловйов, Л. Фейєрбах, Ф. Шеллінг. Значний внесок у формування філософського розуміння творчості зробили представники української філософської традиції – Г.С. Сковорода, І.Я. Франко та ін. Лінгвістичні аспекти креативності через

взаємозв'язок із психологією мови розкривали О.О. Потебня та Д.М. Овсянико-Куликовський.

Поява в українському науковому середовищі терміна «креативність» у другій половині ХХ ст. під впливом зарубіжних досліджень сприяла становленню окремого напрямку, що вивчає особистісний вимір творчості. У межах цього напрямку креативність визначається як сукупність творчих здібностей, що проявляються у різних видах психічної діяльності, характеризують особистість загалом або окремі її сторони, а також результати творчої діяльності та процес їх створення.

Численні наукові праці присвячені питанням розвитку креативності, творчої активності (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, І.П. Волков, О.М. Леонтьєв, В.О. Моляко), визначенню критеріїв креативності (Дж. Гілфорд, О.К. Тихомиров, В.П. Зінченко), вивченню структури творчості (Г. Сельє, Г. Уоллес), етапів творчого процесу (Ж. Адамар, Я.О. Пономарьов, Г. Уоллес), механізмів творчої діяльності (Я.О. Пономарьов, Л.А. Говорова, О.К. Тихомиров), а також особливостям розкриття творчого потенціалу студентів у процесі навчання та його спрямування на професійну самореалізацію (С. Рубінштейн, К. Абульханова-Славська, Е. Ільєнков).

Попри велику кількість наукових досліджень, що стосуються проблем креативності та самореалізації, питання ролі креативності у структурі професійної самореалізації педагога залишається недостатньо дослідженим. Це зумовлює необхідність як теоретичного, так і експериментального аналізу особливостей прояву креативності як самостійного феномена, так і складової професійного становлення педагога.

Метою проведеного дослідження є з'ясування психологічних особливостей креативності та виявлення її впливу на процес самореалізації особистості у професійно-педагогічній діяльності.

Об'єктом дослідження виступає професійна діяльність фахівців освітньої галузі.

Предметом дослідження є формування й розвиток креативності в умовах професійної самореалізації педагогів.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що креативність позитивно впливає на професійну самореалізацію педагога, а її розвиток можливий за умови використання спеціально розроблених психолого-педагогічних заходів.

Відповідно до поставленої мети, об'єкта, предмета і гіпотези дослідження було визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати рівень опрацювання проблеми креативності у зв'язку із самореалізацією особистості в сучасній психолого-педагогічній літературі.
2. Визначити специфіку проявів педагогічної креативності залежно від ступеня професійної самореалізації вчителів.
3. Розробити та випробувати ефективність психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток педагогічної креативності.
4. Провести кількісно-якісний аналіз результатів дослідження для оцінки ефективності впровадженого тренінгу.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань було застосовано комплекс методів, що включає:

- **теоретичні**: аналіз, осмислення та узагальнення філософських, культурологічних і психологічних джерел з теми дослідження;
- **емпіричні**: спостереження, використання психодіагностичних методик.

Отримані результати піддавались статистичному аналізу з подальшою якісною інтерпретацією й узагальненням змісту. Для опрацювання емпіричних даних застосовувалися методи порівняння середніх показників, кореляційний аналіз, а також непараметричні критерії Манна–Уїтні та Вілкоксона.

Організація дослідження та експериментальна база. Емпірична частина дослідження проводилася на базі закладів загальної середньої освіти

міста Кам'янець-Подільський та Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. У дослідженні брали участь педагоги другої, першої та вищої кваліфікаційних категорій Кам'янець-Подільського ліцею №6 I–III ступенів і Гуменецького ліцею Гуменецької сільської ради Кам'янець-Подільського району. Загальна кількість учасників становила 60 осіб.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки й рекомендації можуть бути використані педагогами та керівниками закладів освіти для вдосконалення процесу розвитку креативних здібностей, підвищення ефективності навчально-виховної роботи та сприяння професійній самореалізації педагогічних працівників.

Апробація та впровадження результатів. Результати проведеного дослідження доповідалися здобувачем та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (29 жовтня 2024 р., м. Кам'янець-Подільський), XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (27 жовтня 2025 р., м. Кам'янець-Подільський), на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2024 р.), на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2025 р.), на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 18 лютого 2025 р.), на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2025 р.) та знайшли своє відображення у 2 публікаціях здобувача.

Публікації:

1) Міщик О.В. Творчий потенціал як передумова самореалізації сучасного фахівця. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи* (на пошану професора Шинкарюка А.І.): Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 27 жовтня 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. 220 с. Укр., англ., пол. / С. 200–204.

URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9482>

2) Міщик О.В. Психологічні особливості креативності та її вплив на самореалізацію особистості у професійно-педагогічній діяльності. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців* : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. 220 с. Укр., англ., пол. . / С. 59–63.

Структура магістерської роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Робота містить рисунки і таблиці.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні розв'язано наукову проблему, що полягає у виявленні стану розробленості питання креативності в контексті самореалізації особистості в психолого-педагогічній літературі, з'ясуванні специфіки прояву педагогічної креативності залежно від рівня професійної самореалізації вчителя, визначенні взаємозв'язків між креативними здібностями та іншими показниками самоактуалізованості особистості, а також у створенні та перевірці ефективності програми психологічного тренінгу, спрямованої на розвиток педагогічної креативності.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених проблемам творчості, обґрунтуванню феномену креативності, визначенню критеріїв її розвитку, етапів творчого процесу, механізмів творчої діяльності та розкриттю потенціалу студентів у процесі навчання й професійного становлення, питання ролі креативності у структурі самореалізації особистості в умовах професійно-педагогічної діяльності залишається недостатньо дослідженим.

Найповніше сутність самореалізації та місце креативності у її структурі розкрито в межах гуманістичної парадигми психології, де креативний потенціал трактується як природна тенденція людини до особистісного гармонійного розвитку, психічного здоров'я та самоактуалізації. Основи такого підходу закладено у працях А. Адлера, А. Маслоу, В. Франкла, Г. Олпорта, К. Роджерса.

У вітчизняній психології проблему креативності в контексті професійної самореалізації досліджували О.В. Лобода, Я. Чаплак, І. Солійчук, Н.В. Чепелева, Н.І. Пов'якель, А.К. Маркова, В.О. Моляко, П.П. Горностай та інші вчені. Вони розглядають креативність як важливу соціально-особистісну якість, що сприяє процесу «самобудівництва» та виступає характеристикою не лише пізнавальних процесів, а й вищих можливостей людини до повноцінної самореалізації у різних сферах життєдіяльності. При цьому професійну сферу більшість дослідників

визначають як провідний простір для розкриття потенціалу самореалізації особистості.

На основі аналізу психолого-педагогічних джерел було визначено ключові параметри, які описують сутність педагогічної креативності та окреслюють її значення у навчально-виховному процесі. Зокрема, креативність розглядається як здатність людини мислити та діяти нестандартно, оригінально, продуктивно, тобто так, щоб її діяльність мала творчий і конструктивний характер. Під нею також розуміють рівень розвитку творчих здібностей, який проявляється у готовності до створення нових ідей та підходів.

Креативність відображає рівень творчої обдарованості особистості, яка формується як відносно стійка властивість і не зводиться виключно до інтелектуальних показників. Вона є функцією цілісної особистості, що залежить від комплексу її психічних характеристик, та визначає здатність проявляти соціально значущу творчу активність. Креативна людина здатна генерувати нові поняття, формувати нові навички, демонструючи здатність до творчого пошуку, при цьому феномен креативності вивчається як самостійний і не обмежується зв'язком із рівнем інтелектуального розвитку.

Креативність розглядають як новаторську діяльність, що полягає у створенні оригінальних ідей і використанні нестандартних шляхів інтелектуальної роботи. Вона характеризує вміння уникати шаблонів мислення, шукати альтернативні рішення, продукувати велику кількість нових і корисних ідей. Це – своєрідний успішний крок у невідомість, пов'язаний із відкритістю до нового досвіду, умінням переосмислювати ідеї та створювати нові взаємозв'язки між ними.

Також креативність означає здатність дивуватися, шукати нове, глибоко усвідомлювати власний досвід, приймати нестандартні рішення та адаптивно реагувати на потребу у нових підходах і результатах. Вона поєднує як усвідомлені, так і підсвідомі процеси, що дозволяють людині бачити нове у звичних явищах і продуктивно реалізовувати це у діяльності.

У результаті дослідження було виявлено особливості прояву педагогічної креативності залежно від рівня професійної самореалізації вчителя. Так, для педагогів загалом найхарактернішими є такі показники, як гнучкість поведінки та ціннісні орієнтації. У педагогів першої та вищої категорій більш вираженою виявилася орієнтація в часі, тоді як для педагогів першої та другої категорій – самоприйняття. Показник контактності найбільш властивий учителям другої та вищої категорій.

Для педагогів другої категорії серед ключових компонентів самореалізації визначено цінності, орієнтацію в часі, креативність та автономність. Представники першої категорії відзначаються високим рівнем орієнтації в часі, цінностей і креативності, тоді як у педагогів вищої категорії провідними стали орієнтація в часі, цінності, потреба у пізнанні та креативність.

Учителі другої категорії мають середній рівень прагнення до саморозвитку, нормальну самооцінку власних якостей і збалансовану оцінку педагогічної діяльності. У педагогів першої категорії ці показники вищі – від вище середнього до високого рівня прагнення до саморозвитку, при збереженні адекватної самооцінки. Аналогічна тенденція спостерігається у педагогів вищої категорії, для яких характерні високі рівні саморозвитку та саморефлексії.

Разом з тим, у педагогів другої категорії ціннісні орієнтації та відчуття часу залишаються менш сформованими, а рівень контактності нижчий, ніж у колег першої та вищої категорій, що свідчить про необхідність подальшого розвитку їх креативного та професійного потенціалу.

Було створено та випробувано психологічну тренінгову програму, спрямовану на розвиток педагогічної креативності, а також проведено комплексний кількісний і якісний аналіз її ефективності. Під час розроблення структури тренінгу та добору психотренінгових вправ враховувалися ключові характеристики, необхідні для формування професійної самореалізації педагога. До таких параметрів належать:

- творча уява, яка є базовою умовою для здійснення професійної творчості;
- розвинений інтелект, що стимулює здатність до логічних міркувань, впорядкування знань, пошуку аргументованих рішень педагогічних проблем;
- когнітивна відкритість, яка виявляється у готовності педагога приймати нову інформацію, бути відкритим до досвіду, проявляти гнучкість у мисленні;
- професійний кругозір, що визначає схильність до саморефлексії, аналізу власних педагогічних дій і здатність бачити шляхи їх удосконалення.

Хоча зазначені якості формуються протягом усього професійного становлення педагога, їх можна розвивати цілеспрямовано, у тому числі шляхом участі у психологічних тренінгах, які є дієвими формами підвищення кваліфікації та особистісного зростання.

Участь у тренінгу взяли 15 педагогів другої категорії, у яких під час констатувального етапу експерименту було виявлено низький рівень прагнення до саморозвитку, обмежену поведінкову гнучкість, схильність до дотримання усталених стереотипів у професійній діяльності, слабку сформованість ціннісних орієнтацій, недостатні навички самооцінювання власних якостей, а також нездатність до конструктивного самоствердження і труднощі у подоланні професійних кризових ситуацій.

Проведення формувального експерименту продемонструвало помітну динаміку позитивних змін. Психодіагностичні результати та статистичний аналіз даних, отриманих на констатувальному й завершальному етапах дослідження, свідчать про зростання рівня креативності, посилення мотивації до саморозвитку, удосконалення самооцінки власних професійних і творчих якостей. У педагогів експериментальної групи спостерігалось підвищення когнітивної гнучкості, а також розвиток конструктивної стратегії

самоствердження, що підтверджено результатами повторного тестування після завершення тренінгових занять.

Ефективність запропонованої програми з розвитку креативності як передумови професійної самореалізації підтверджується тим, що в процесі тренінгу учасники:

- набули навичок цілепокладання та вміння ефективно визначати професійні завдання;
- усвідомили бар'єри, які гальмували їх самореалізацію;
- змогли активізувати власні внутрішні ресурси, зокрема творчі здібності, необхідні для педагогічної діяльності;
- отримали можливість переосмислити власні поведінкові стратегії, подолати внутрішні обмеження й стереотипи;
- розширили діапазон самовираження та підвищили рівень самоприйняття і впевненості у власному професійному потенціалі.

Отже, результати тренінгу підтверджують, що системна психологічна робота сприяє зміцненню особистісних і творчих ресурсів педагогів, забезпечуючи ефективні умови для їх подальшої самореалізації та професійного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адлер А. Практика і теорія індивідуальної психології. Львів : Растр-7, 2000. 201 с.
2. Адміністратору школи. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів / уклад. А.Г. Дербеньова, А.В. Кунцевська. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
3. Артемчук О.Г., Лобода О.В. Концепція креативності в рамках професійної підготовки майбутніх практичних психологів. *Актуальні проблеми практичної психології*. Зб. наук. праць. Частина І. Херсон, ПП Вишемирський В. С., 2008. С. 17–21.
4. Архипкіна Н. Креативність та її діагностика. Психолог. 2003. № 44. С. 15–18.
5. Баранова Н.П. Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 159 с.
6. Борисюк А.С. Психолого-акмеологічні особливості професіоналізму. Зб. наук. праць : філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. Вип. 12. Ч. І. С. 70–75.
7. Бочелюк В.Й., Зарицька В.В. Психологія: вступ до спеціальності : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 288 с.
8. Булига І.В., Баланюк Т.М. Психолого-акмеологічні аспекти зрілої особистості в сучасній стратегії розвитку. *Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви»], (Чернівці, 14-15 трав. 2009 р.) / М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці : Книга – ХХІ, 2009. С. 33–35.
9. Горностай П.П. Креативність і гармонійність особистості (психотерапевтичний аспект). *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Психологічні науки: зб. наук. праць. Серія № 12. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2005. № 9 (33). С. 3–7.

10. Грищенко С.А. Прогнозувальний компонент професійного мислення психолога-консультанта. *Психологія: зб. наук. праць*. Випуск III. Київ : НПУ. 2000. С. 61–65.
11. Губенко О.В. Методологічні аспекти аналізу чинників активізації креативних проявів особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. №11. С. 64–67.
12. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 302 с.
13. Зяблін В. Корекційно-розвивальна програма «Мій професійний вибір». *Психологічна газета*. 2009. №10 С. 26–32.
14. Лобода О.В. Креативність як основа психічного здоров'я особистості. *Наука і освіта*. 2010. №3. С. 61.
15. Максименко С.Д. Екзистенціально-генетичні витоки існування особистості. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2012. Вип. 1, С. 4–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2012_1_3.
16. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : [В 2 т.]. Т. 1 : Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології : *монографія*. Київ : Форум, 2002. 319 с.
17. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: [В 2 т.]. Т. 2 : Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект: *монографія*. Київ : Форум, 2002а. 335 с.
18. Максименко С.Д. Генетична психологія. Київ : «Ваклер», 2000. 319с.
19. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
20. Максименко С.Д. Життєвий шлях особистості як базова категорія генетичної психології. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 2.12. С. 5–13.
21. Меліхова І.О., Майданюк О.О. Формування конформності в педагогічній взаємодії. *Наука і освіта*. 2008. №3. С. 58.

22. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологія і суспільство*. 2007. №4. С. 6–10.
23. Моляко В.О. Психологія – нова парадигма творчості дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 8. С. 1–5.
24. Мяленко В.В. Психологія професійної самореалізації молоді : *монографія*; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум, 2016. 104 с.
25. Онуфрієва Л.А. Розвиток професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій: соціально-психологічний вимір : *монографія*. Київ : Видавець Бихун В.Ю., 2020. 320 с.
26. Онуфрієва Л.А. Теоретико-методологічні аспекти розвитку особистості професіонала у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців : колективна монографія. *Edukacja, wychowanie, praca socjalna (ukrainsko-polskie refleksje teoretyczne)* / [Redakcja naukowa : Beata A.Zieba, Marek Paluch, Ludmila Melnyk]. Rzeszow, 2013. S. 61–69.
27. Онуфрієва Л.А. Генеза професіоналізації студентської молоді: психологічний аспект : *колективна монографія*. *Rodzina – centrum swiata* / [Pod redakcja naukowa Urszuli Grucy-Miasik]. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. S. 347–358.
28. Онуфрієва Л.А. Формування психологічної готовності випускників педагогічних спеціальностей ВНЗ до професійної діяльності. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. Вип. 13. С. 185–195.
29. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С.Д. Максименка, В.Л. Зливкова, С.Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
30. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С.Д. Максименка, В.Л. Зливкова, С.Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.

31. Онуфрієва Л.А., Ренке С.О. Структурна організація процесу становлення професійного образу «Я» майбутніх психологів : *монографія*. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2010. 224 с.
32. Пенькова Н.Є., Загребельний О.В., Філоненко Л.В. Професійна самореалізація особистості. *Наукові перспективи*. No 3(33), 2023. С. 407–416.
33. Пилипенко Н.М. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи. *Соціальна психологія*. 2005. № 3 (11). С. 72–79.
34. Психологічний довідник учителя. Книга 1. В 4 книгах / Упор. В. Андрієвська / За заг. ред. С. Максименка. Київ : Главник, 2005. 112 с.
35. Психологічна енциклопедія. О.М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.
36. Роменець В.А. Психологія творчості : навч. посібник. 2-е вид., доп. Київ : Либідь, 2001. 288с.
37. Рудницька І. Інноваційна діяльність як основа творчої самореалізації вчителя. *Вища освіта України*. 2007. №4. С. 79–83.
38. Сисоєва С.О. Творча педагогічна діяльність вчителя: ознаки і методи. *Обдарована дитина*. 2005. № 4. С. 6–14.
39. Смеречинська Л. Розвиток креативних здібностей педагогів: психолого-педагогічний тренінг. *Психолог дошкілля*. 2011. № 5.
40. Психофізіологічне забезпечення становлення фахівця у професіях типу «людина-людина»: *монографія* / [за ред. О. М. Кокуна]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 266 с.
41. Рутин Ю.В. Професійна самоактуалізація особистості. *Актуальні проблеми психології*, 2012, 1.45: 66–71.
42. Сегеда Н.А. Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 20 с.

43. Семиченко В.А. Проблематика особистісного розвитку в контексті неперервної професійної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2010. №2. С.46–57.
44. Твердохлебова Н.Є. Професійна самореалізація особистості та її дослідження в сучасній науці. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2018. С. 207–210.
45. Третяк Т.М. Вплив негативних чинників на реалізацію і розвиток творчого потенціалу особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 10. С. 69–72.
46. Туріщева Л.В., Гончаренко О.В. Вивчення особистості школяра та педагога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 144 с.
47. Чаплак Я., Солійчук І. Самовизначення майбутніх практичних психологів в професійній діяльності. *Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви»], (Чернівці, 14-15 трав. 2009 р.) / М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці : Книга – XXI, 2009. С. 348–351.
48. Чепелева Н.В., Пов'якель Н.І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія : збірник наукових праць*. Випуск III. Київ : НПУ. 2000. С. 35–41.
49. Шулдик Г.О., Шулдик Н.В. Психологічні особливості творчої діяльності студента та педагога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. №3. С. 72–73.
50. Ivashkevych Eduard, Onufriieva Liana. Social Intelligence in the Paradigm of Cognitive Psychology: the Results of Study. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2018. 42. Р. 50–69. DOI10.32626/2227-6246.2018-42.50-69

51. Maslow A. Motivation and Personality. 2nd ed. New York : Harper and Row, 1970. 370 p.
52. Maslow A. Toward a psychology of Being. 2nd ed. New York : Van Nostrand, 1968. 240 p.
53. Rogers C.R. The lonely person and his experiences in an encounter group II Carl Rogers on encounter groups. New York, 1973, P. 21–23.